

6è Congrés Català de Salut Mental

MIGRACIONS, EXILI I REFUGI: DRETS HUMANS I SALUT MENTAL

Barcelona, 1 - 3 de juny de 2017

GT2 - “IMPACTE I EFECTE DE LES VIOLÈNCIES EN LA SUBJECTIVITAT I EN ELS VINCLES SOCIALS”

Document de Síntesi

Participants: Ester Boixadera, Gloria Canalda, J. Oriol Esteve, Joan Fortuny, Daniel García Tarafa, Mari Carmen Giménez, Lluís Isern, Andrea Latorre, Teresa Morandi, Joan López Carol, Assun Reyes, Teresa Rosell, Anna Segura, Lucía Serra.

Coordinació i redacció: Ester Boixadera i Teresa Morandi.

Introducció:

Durant gairebé un any (veure en aquesta plana web: Presentació 16/12/16) ens hem dedicat a reflexionar, a interrogar-nos, sobre un fenomen, malauradament, molt present en aquest món globalitzat: les violències que afecten i impacten als subjectes i, per tant, als vincles socials.

Violències que van des de guerres, terror, fam, canvi climàtic, a aquelles quotidianes que modifiquen l' impossible “estimaràs al pròxim com a tu mateix” per: desconfiaràs d' ell, no deixaràs que entri a casa teva, l'odiaràs, l'atacaràs, el mataràs. *“Ahora se odia abierta y descaradamente”* (Emcke, 2017)

Violències, trets de la nostra humanitat actual -sense dubte també de la passada-, part de la condició humana i que adquireixen efectes destructius reforçant vivències de vulnerabilitat i desamparament -tant dels qui hi arriben com dels qui els acollim- afectant a les persones en la capacitat de simbolització, de representació psíquica, a la

vegada que pot desarticular la xarxa social, trencar vincles, afectant seriosament la salut (mental) i els drets humans.

Treballem aquests temes en funció de veure'n l'impacte a la SM, trobar i crear eines que ens ajudin a evitar rebre i exercir violències, a tolerar-nos i acceptar-nos creativament en la diversitat i poder exercir el dret d'asil i la solidaritat com un valor humà, ètic.

Hem comptat amb les diferents experiències dels qui integrem aquest grup interdisciplinari i amb les aportacions de les persones que, generosament, han acceptat participar en les activitats desenvolupades al voltant d'aquesta problemàtica (Taula Rodona, Tallers 1 i 2: Cf. Programa Congrés), així com d'una variada bibliografia.

- **Sobre la subjectivitat:**

S'ha discutit, i es discuteix molt, sobre aquestes candents qüestions, i moltes vegades es tergiversa el que està passant. Necessitem, doncs, fer una lectura el més seriosa possible sense banalitzar, intentant entendre la complexitat a la qual ens enfrontem com subjectes, com professionals de i en una societat en aquesta època històrica.

Per apropar-nos a comprendre, a poder prevenir, i aportar en les transformacions socials i polítiques, se'ns fa imprescindible preguntar i preguntar-nos **per què ens costa acceptar allò diferent, acollir-ho , per què ho rebutgem?**.

I aquests interrogants ens duen a tenir en compte la dimensió psíquica-singular-subjectiva de les persones, tant dels qui arriben com dels qui acullen, evidentment com un dels sabers -entre d'altres- que poden aportar a certa transformació d'aquesta realitat.

Entenem la **subjectivitat** com el més valuós i singular de l'ésser humà, que determina les formes conscients i inconscients de relacionar-se, de fer vincles amb els altres. No existeix una subjectivitat aïllada de la cultura i la vida social, com tampoc existeix una cultura aïllada de la subjectivitat que la sosté.

Aquesta perspectiva que desenvolupem és molt diferent a la que sovint es fa servir des de diversos discursos, que ens consideren com a éssers universals, abstractes, “totes i tots iguals” sense comptar amb el valor que tenen les diferències, portant a negar els conflictes inherents a la inevitabilitat de l'altre i dels vincles amb els semblants. “En la vida anímica del individuo, el otro cuenta, con total regularidad, como modelo, como objeto, como auxiliar y como enemigo, y por eso desde el comienzo mismo *la psicología individual es simultáneamente psicología social en este sentido más lato, pero enteramente legítimo.*” (Freud S. 1921)

L'altre és inevitable perquè, com dèiem abans, no hi ha subjectes aïllats i sabem que la seva presència pot ser tant **pacificadora** quan, amb la paraula, el cos, l'abraçada, es calma l'angoixa i el pànic propis del desamparament de l'existència humana -com **catastròfica**- quan implica la rivalitat, la gelosia, l'enveja, i es descarrega en forma traumàtica (Morandi, 2012) sobre els altres com domini, odi, crueltat, segregació...

És sobre aquests darrers aspectes, propis de l'humà- les pulsions de caràcter destructiu i afectes més primaris, vers on s'adrecen els discursos polítics i socials. I les incentiven quan creen murs racistes i xenòfobs: por a l'estranger, a “l'estrany”, “l'altre”, amb el risc -si no hi ha altres narratives- de transformar-se en rebuig, violències, segregació, victimització.

De manera que si ho acceptem, sense reconèixer i qüestionar les emocions contradictòries pròpies, podem acabar tement- el que ens inoculen la por- que l'arribada de migrants, dels sense refugi, ens “*deixin sense treball, augmenti l'atur, ens robin, ens islamitzin, i acabin amb la “nostra” manera de viure*” (Giménez, M-C, 2017; Leal, 2017)...com si tothom tingués la mateixa forma de viure!. I això ja s'està dient...

És clar que quan conviuen diferents persones de cultures diverses, el contacte no estarà exempt de conflictes, per la feblesa dels qui arriben, per l'estranyesa i les pors que desperten les diferents maneres de viure, de menjar, d'estimar, de sanar o emmalaltir, de relacionar-se els uns i els altres. Podem comportar-nos com quan el cos d'un receptor d'un òrgan trasplantat tendeix a rebutjar-lo tot, generant defenses

contra allò “aliè”, per tal d’expulsar-lo, fer-lo fora; però allò insuportable de cadascú que s’expulsa fora converteix a l’altre en una **amença a la identitat**, i si el pròxim es torna estrany ja no mereix hospitalitat, i és apartat, discriminat, malgrat que el dany sigui extensiu als vincles socials i la seva salut.

- **Però què és la identitat?**

Somerament podem dir que no s’arriba al món amb una identitat determinada; aquesta es va obtenint a través d'un complex procés en què els entorns, familiar i social, aporten trets específics i singulars a través de la transmissió inter generacional i d’altres, escollides a posteriori conscient o inconscientment.

Es tracta d’uns traços mínims en els quals identificar-se -climes familiars, afectes, maneres d'estimar, d’odiar- que provenen d’altres, fent que la identitat singular quedi lligada a aquests altres –en la psique i els vincles quotidians-.

Però això no determina l’ identitat com fixa, estàtica, homogènia. “La *condició humana es caracteritza perquè tots som el mateix, és a dir, humans, i per tant, ningú és igual a qualsevol altre que hagi viscut, visqui o que viurà*”.(Arendt,H,2005)

Es pertany a un “nosaltres” -en qualitat d’éssers humans- i a una singularitat com a persones inconfusibles.

J. Leal(2016), en un interessant i rigorós treball sobre aquests temes, utilitza per definir la identitat l’adjectiu “*nòmada*”: que “no és un ésser perdut sinó un ésser que busca i sap que sempre hi ha un lloc on tornar, perquè és allí però que no és només d’ allí”.

Apunta al fet que les identitats es construeixen, integrant components d’orígens culturals diversos, dels que donen bona mostra els camps del saber i les arts.

Una bona mostra, al camp de les arts es el escriptor i dramaturg Wajdi Mouawad, quan ens diu:

“Dentro de mí hay un insecto detestable. No puedo matarlo, pero puedo domesticarlo», confiesa Mowauad cuando recuerda **cómo su identidad se construyó «a partir del odio al otro»**. El exilio familiar durante la guerra civil del Líbano, sin embargo, le llevó a ver las cosas de otra manera, a conocer al otro. Y a escribir una obra conmovedora **centrada en las violencias y la cuestión de la identidad**. (Entrevista de David Morán, BCN 2014, presentación de su novela Anima. ABC Culturas)”

“Domestica l’odi” , conèixer a l’altre, en el seu cas, a través de la escriptura, d’un potencial creatiu i transformador - és una manera de sortir de la por a l’altre, poder acollir i crear vincles d’amor, de vida en comú. I no fa falta ser un gran dramaturg com ell, només que cadascú de nosaltres féssim la experiència pròpia de sentir-nos estrangers, seria condició per reconèixer a l’altre.

- Humanitzar a l’altre:

Un altre aspecte a de-construir del imaginari social, és la idea -la imatge, que es transmet dels migrants, dels refugiats, però també de les dones, de les diferents formes d’estimar i desitjar, dels malalts mentals, dels musulmans, dels gitanos, dels jueus, entre molts d’altres- com una massa homogènia, mai com a persones singulars.

A la vegada, se li assignen determinats atributs amb connotacions negatives, amb el resultat: d’ allò “altre” amenaça allò “propi”, allò “altre” com la fantasia d’un poder suposadament perillós o de quelcom suposadament inferior.

Al treure’ls els trets humans, reduir-los a un objecte, a una cosa(recordem a P. Levi) , se’ls deshumanitza. Situació molt extrema quan son tancats en camps de concentració, o als CIE’s. Han fugit de l’horror, amb l’esperança de trobar refugi i poder tenir una vida digna, i s’ els deixa sense res a fer, inutilitzats, -vivències trobades els aturats de llarga durada- (Isern,LL. 2016), morint de pena, arribant al suïcidi (elpais.com/autor/lucila_rodriguez_alarcon/a).

Si s’adopta aquesta imatge de massa, “d’ells”, no hi ha persones singulars que se’ns assemblen, a les qui podem contactar, conèixer, reconèixer, i es trobaran “motius” per justificar la por, el rebuig, l’agressió.

- **Diferenciar**

A través del que anem exposant es fa evident que la diversitat pot generar conflictes, pors, rebuigs, desconfiances, resistències. Que és inevitable que les persones ja aquí, i les noves a ser acollides, sentin variades emocions davant de l'altre humà "diferent", però hem de ser molt clars en **distingir , discriminar i dir-ho, entre:**

- La figura de l'estranger -no només en el sentit d'aquell qui ve d'un altre lloc, estrany o diferent en una societat o cultura no pròpies- sinó també vinculada amb allò singular de la constitució subjectiva humana: allò estrany, allò desconegut o allò diferent dintre del subjecte mateix: "som estrangers per a nosaltres mateixos" (Kristeva, J. 1991). Freud (1919) lo denominava la "*Inquietant estranyesa*", i

- els discursos a la cultura i a la política dels qui ostenten el poder, de les xarxes socials, així com els mitjans de comunicació, que sovint construeixen i potencien aquestes pors, creant respostes jurídiques i polítiques d'exclusions, d'expulsions, que subratllen i perpetuen allò divers justificant així un tracte discriminatori, tot produint estigmes, fenòmens xenòfobs i de crueltat, com altres formes de violència (indirecta) i de no respecte als DDHH.

- **Un altre mon és possible...**

- Paral·lelament assistim, des de temps i ara mes, a un clam de solidaritat col·lectiva, un voler acollir- donar asil - i també apareix al nostre horitzó la necessitat d'agrupar-nos, d'escoltar a l'altre, de crear nous espais de lluita, solidaritat, hospitalitat, on la subjectivitat estigui present, és a dir, on es reconegui les persones, on cada un no sigui víctima, sinó que pugui fer quelcom diferent amb el que ha viscut.

Poder sentir el "nosaltres" plural, col·lectiu solidari, que no es desentengui dels éssers humans i del que tenim moltes probes: (<https://es-es.facebook.com/noespaisparanegras>); Casa nostra, Casa vostra; Stop Mare Mortum; Proactiv, Open Arms; Plataforma SickOfWaiting; Recuerdo a los 5000 ahogados en el Mediterráneo. Diferents Serveis de Salut Mental i Serveis Socials, etc.

Per aconseguir-ho és fonamental no negar aquests aspectes i ajudar a *acceptar les contradiccions que tenim* per **re-conèixer el diferent**: donar la mà a aquells qui arriben amb la seva història, la seva por, els seus dols, nens, dones, homes; i per **cohabitar la diferència**: compartint les diversitats, l'un i l'altre comencen a apropar-se, a caminar junts i habitar allò nou per transformar-lo i transformar-se (temes que tenen lloc en els dos Tallers del GT2 al Congrés).

Ser conscients que no hi pot haver mobilitat humana sense tensió, perquè els canvis incrementen el sentiment de vulnerabilitat, d'amenaça, propi de la condició humana. Per tant, és millor no amagar les tensions i conflictes inevitables -repetida escena entre humans de totes les èpoques- en relació al gènere, a la manera d'estimar i desitjar, al poble d'origen, a la classe, a la llengua, al color de la pell, a la religió... i mirar de fer i transmetre quelcom diferent.

Apropar-nos al patiment psíquic, a la fragilitat subjectiva- producte dels fets traumàtics viscuts- buscant el coneixement mutu i la creació d'espais per transmetre el viure amb els altres, sense rebutjar-los i sense absorbir-los, ni canviar-los (altres violències), experiència que els treballadors de la Salut Mental, de Serveis Socials, d'Educació i tots, hem de fer dia a dia.

Preparar-nos per intentar no cultivar l'odi i el menyspreu pel diferent. No callar ni adoptar una posició d'indiferència. Dirigir la crítica i la resistència contra l'odi, i el menyspreu a les estructures i condicions que el fan possible, per desactivar-lo, -poder-se qüestionar a un mateix; crear altres narratives per trobar semblances allà on només hi havia diferències (exposició Vides Migrants - Mescladís i vídeo de presentació d'aquest espai).

Des de el nostres àmbits de SM, arribar a analitzar el germen de l'odi, l'entorn social, familiar, laboral; els mecanismes d'exclusió d'aquells que van ser i son tractats com a ciutadans de segona, les persones en situació d'atur, "el perdedor radical" (H. Enzenberger), subjectes aïllats o sense cap motivació ni perspectives que es deixen seduir per processos de radicalització del pensament. I això per prevenir fanatismes de qualsevol tipus.

En aquest sentit : *“No hauríem d’oblidar que la major part dels autors dels grans atemptats que ha patit el continent ni són refugiats, ni són emigrants. Pot ser són fills, néts o besnéts d’emigrants, o de refugiats (recentment el dolorós i repudia ble atemptat de Manchester) però han nascut, s’han criat i s’han educat a Europa. Per tant, no ens hauríem de preguntar de quin país han vingut o quina religió professen, sinó quina mena d’experiències vitals els han dut a acumular l’odi que cal per destruir als altres”*(Giménez,M.C., 2017)

-Alertar i transmetre a la societat, a aquells que fan acolliment, sobre què li significa a la persona viure l’estigma i l’exclusió social, que a la vegada provoca no ser escoltats, no ser atesos, ser exclosos, incrementant encara més el desemparament i la indefensió, i això pot obrir portes a aquestes violències que s’estan patint en molts països.

-Transmetre també el risc que suposa “patologitzar” i medicalitzar la diferència, sigui la que sigui, des de les fragilitats subjectives, els desacords amb les normes rígides, la elecció sexual, la migració i tantes altres diversitats.

Concloent aquest recull, volem ressaltar que : *“Las distintas formas de discriminación, las pequeñas estrategias de exclusión que se manifiestan en gestos y hábitos concretos, en determinadas prácticas, **son responsabilidad de todos y cada uno, en tanto miembros de la sociedad civil**”*. (Emcke, 2017)

“No estamos seguros de que la palabra siempre salve vidas, pero sí sabemos con certeza que el silencio mata”. James Orbinski. Presidente Internacional de MSF (1999).

Bibliografia consultada

- Arendt, H.: “La condición Humana”. Editorial Paidòs Ibérica, 2005
- Bauman, Z.: “Desconeguts a la porta de casa”. Els llibres d’Arcàdia, 2016.
- de Lucas, J.: “Mediterráneo: el naufragio de Europa”. E-Books 2ª. Edición. “Nuestros derechos y valores. Su terrorismo” <http://alrevesyalderecho.blogspot.com>
- Emcke, C. “Contra el odio”. Editorial Taurus., 2017
- Enzenberger, H.M.: “Ensayos sobre las discordias”. El perdedor radical. Ensayos sobre los Hombres del terror. Ed. Anagrama.
- Freud, S: “Lo ominoso, 1919. T.XVII. Psicología de las masas, 1921, T. XVII; “El malestar en la cultura”. 1930, T.XXI. Editorial Amorrortu.
- Giménez Segura, Mari Carmen: Los refugiados a las puertas de Europa. Temas de Psicoanálisis. Nº 13, 2017.
- Isern, Ll.: Projecte Sepac: Suport emocional a les persones afectades per la crisi. FCCSM
- Leal, J.: “Celebración de la diferencia y elogio del desarraigo: identidades, migraciones, salud mental y derechos humanos”. Primera parte. Revista Intercanvis. Nº37. Diciembre 2016.
- Morandi, T.: Violència, trauma i dol, en “Trauma i Transmissió”. Miñarro, A.; Morandi, T. compiladores. Fundació CCSM i Xoroi Edicions. 2012.
- Mouawad, W.: Ànima, Ed. Destino. Colección Áncora y Delfín, 2014.